

DRÁMA A DÉLVIDÉKEN

Dráma. Magyarok és szerbek kollektív drámája a Délvidéken. Időkerete a háború, a magyar hadsereg bevonulása 1941 áprilisában az 1920-ban elcsatolt Bácskába, majd visszavonulásuk után a jugoszláv partizánok hatalomátvétele 1944 október-decemberében. Színhelye nyolc község. Néhány ezres települések, ahol szinte mindenki ismert mindenkit. Egymás mellett éltek magyarok, németek, szerbek, zsidók.

Az első hatalmváltás: a térség hozzácsatolása az új délszláv államhoz, szlávok betelepítése a magyar többségű gazdag községekbe, az erőszakos beavatkozás a magyarság számarányának rontására, nemzeti közösségük megtörésére is, majd az új állam jogszabályai a gazdasági erejük szétzilálására. Első felvonás. Magyarok tízezeiben kelt ez kétségbeesést, félelmet, és mind a régi, mind az új szomszédok iránti gyűlöletet. Olyanokkal szemben is, akikkel három generáció óta nem volt semmi bajuk. (Mert a korábbi, 48-as vagy még inkább a Rákóczi-idők nemzeti ellenségeskedései inkább csak mondákban, mintsem emlékekben éltek már...) És a hatalmváltás, ahogy évezredre nyúló ismeretünk szerint mindig is volt, felszínre hozta az emberekben a bosszúvágyat – kisebb-nagyobb –, vélt vagy valós sérelmek megtorlására találhattak bűnbakot. És színre hívta az emberek közül a galád-ságra, erőszakra hajlókat. Az új hatalom a maga igazolásához is kollektív nemzeti célpontokat talált a régi rendszer, az Osztrák-Magyar Monarchia két uralkodó nemzettagjában: a magyarságban és a németységben, s köznapi szinten – településeken, templomokban – mozgósította is a helyi szerb indulatokat.

A második hatalmváltás 1941-ben következett, amikor a magyar hadsereg a Német Birodalom balkáni előrenyomulásának részhadműveleteként bevonult a Bácskába. Ekkor kezdődött a dráma második felvonása. Amikor a hatalmváltás ismét belemart a még alig elrendeződött helyi, új szomszédosági viszonyokba. A két évtizeddel ezelőtt érkezett új telepéseket kiközösítették – természetesen a rögtönzés rendetlenségével – a magyarság diadalünnepeivel, hálaadó istentiszteleteivel... Mindez a visszafoglalók forgatókönyvei szerint, de a helyiek kivitelezésében. És a hatalmváltás, ahogy ez évezredre nyúló ismereteink szerint mindig is volt, színre hozta az emberekből a bosszúvágyat, a sérelmek megtorlására a legyőzöttek bűnbakokká váltak. Ismeretes, hogy azokban az időkben az elmúlt két évtized uralkodó nemzetét, a szerbséget érték érzelmi megalázások, kezdődtek a tömeges feljelentések, több helyen tettelegességgel menő bántalmazások, és 1942 januárjában a többezres tömeggyilkosság, az újvidéki razzia, amelynek zaklató híre az egész Délvidék szerbségét fokozottan a magyarság mint közösség ellen hangolta.

A kulisszák mögött megjelentek az ellenállásra és a megtorlásra szerveződő, a magyarságot „fasiszta megszállóknak” bélyegző politikai csoportok. (És természetesen bevezetésre kerültek az új hatalom törvényei...)

A dráma harmadik felvonása 1944-ben következett. A Német Birodalom balkáni és szovjetunióbeli vereségei után a magyar hadsereg is kiűrtette a Bácskát, a helyi magyarság és némettség pedig itt marad a színen az új hatalom kényérekedvére. És a hatalomváltás – ahogy évezredre visszanyúló ismereteink szerint mindig is volt – színre hozta az emberekből a bosszúvágyat, a vélt vagy valós sérelmek megtorlására kiválasztotta a legyőzöttek közül a bűnbakokat. A helyiek csak jelentettek, de jöttek az új politikai hatalom előőrseként a garázdálkodó, részben a magukat partizánoknak mondó, részben a valós partizáncsoportok. Ám most már nem is csupán egyesek, hanem a politikai és etnikai kollektívumok, így a magyar és német férfilakosság tömeges likvidálásának programjával. Mindez néhány hónapig – a német-magyar csapatok kivonulásától az új közigazgatás megszervezéséig – tartott, de az új, berendezkedő kommunista hatalom csendes tudomásulvételével, sőt ösztönzésére. (Igaz, történtek néhány esetben jugoszláv felelősségre vonások, eljárások is.)

Amikor e könyv két fiatal szerzőjével múlt év nyarán Zentán, illetve Budapesten először beszélünk az említett dokumentumokról, a készülő feldolgozásról, csak szakmai kérdésekről folyt az eszmecsere. Arról, hogy meg kellene mutatni: ez a délvidéki tömeggyilkosság-sorozat a világháború eddig fel nem tárt fejezetének, a kollektív bosszúállások sehol nem ismert és itt sem feltárt ténsorozatának része. Valami egészen addig nem ismert százezres nagyságrendű, kollektív, ítélet nélküli, „népinek” nevezett bosszúállás. Az etnikai – magyarság, némettség, zsidóság –, illetve a politikai alapokon – polgári-királyi – végrehajtott tömeggyilkosságok egyedi esete, azaz egyszerű, jobbára ítélet nélküli agyonverése és agyonlövése. Európai méretekben páratlan történeti jelenség része a magyarság tragédiájának... Azután folyt a beszéd arról, hogy a dokumentumok, az egyéni sorsok – áldozatok sorsa –, a községtörténetek hogyan is kerülhetnek egyetlen kötetbe, miként szerveződhetnek azok „ideális” „mikrotörténelmi” monográfiává, amely bemutatja az emberi cselekvések indítékait, a történések hogyanját. De nem folyt a beszéd arról, hogy ebből a közlési műfajból egy olyan drámai sodrású olvasmányanyagot lehet teremteni, amilyent a két fiatal kolléga most élénk tesz. Olvasni, újraolvasni, személyek sorsát keresgélni, összekötni családokat, Tiszá-parti helyszíneket. És gondolkodni, töprengeni...

Kezdődik a könyv a száraz, levéltárosi kötelező gyakorlattal, a közölt dokumentumok provenienciájának, eredetének bemutatásával. Ahogy ez szakszerű. Ez esetben mintaszerű. Azután folytatódik tizenhat áldozat egyéni sorsának leírásával: a feljelentések indítékainak felsorolásával, hogy a pap tedeumot mondott a magyarok bevonulásakor, hogy egy másik helyi közszereplő megsértette, bocsko-

rosoknak nevezte a szerbeket, hogy mindezt persze jobbra csak hallomásból értesülve mondják, vagy hogy a feljelentésnek csak annyi a bizonyítható alapja, hogy a jelentő szerb egy másik mézárosnak, a magyar mézárosnak a vetélytársa volt, s másnap maga is bánta már a feladást, de akkor már késő volt, s napokig folyt az ütlegetés, a kínzás, miközben a falubéli családok hordták a foglyok számára az élelmet; gyermekeik látták a vérző vagy már mozdulni sem képes összevert apákat. Indulatok nélküli leírások – noha a tizenöt áldozat közül az egyik a könyv egyik szerzőjének a nagyapja –, a kínzási módszerek felsorolása (a hírhedt bőrhasogatások, a nyílt sebbe só és paprika szórása), s mindez céltalanul: a gyilkosok semmit sem akartak megtudni, nem is volt személyi megbosszulnivalójuk, hiszen csak idejöttek, politikailag felheccelt és elszabadított emberek voltak. Mert emberek voltak – kinézetre legalábbis –, ahogy évezredre visszanyúló ismereteinkben újra és újra megjelennek ezek az égő szemmel politikai – fizikai és szellemi – pogromokban magukat kiélő, elszabaduló embertársak, akik az ideológiai, politikai vagy vallási „hit” követőiként vetkőznek ki az emberi fajt megtartó szokásrendekből... Indulatok nélküli leírások, jelzők nélküli megnevezések. Amelyek az olvasókban ma jobban felkorbácsolják az érzelmeket, mint a minősítő – akár jogos – siralmak, akár a bűnösökre hulló szidalmak.

Nem tudni, szándékos vagy akaratlan a drámai szerkesztés, de remek írói-szerkesztői teljesítmény is. Az egyéni sorsok után következnek a közlés legszenvedelmesebb eszközei, a dokumentumok. Miközben rájegyezzük a lapszélre, mily könnyű is embereket bemocskolni, hallomásokat, félértesüléseket vagy félszeg – eddig elnyomott – indulatokat követve lefasisztázni valakit, hozzáírjuk: ma leha-zaárulózni, meghurcolni, s isten tudja, utána milyen lelkiismerettel – mert az is kellett, hogy a szereplőknek, akár a jelentőknek, akár a felbujtóknak legyen, talán még véresre ütlegetőknek, az ismeretlen férfiakat a folyóba lövőknek is... talán... – vigasztalták, igazolták magukat maguknak évtizedeken át a jelentések vagy a gyilkosságok után? Vagy olyan embertípus ez, amelyiknek erre nincs is szüksége? Talán...

Forró Lajos és Molnár Tibor könyvét mindenkinek olvasni ajánljuk itt, a Kárpát-medencében. Kitűnő, izgalmas olvasmány, kifogástalan történelemidézés, de egyben emberségünkről, Kárpát-medencei jövőnkről szóló elgondolkodtató szellemi dokumentum is. Egy korosztály programja is lehet: így lehet a mi Kárpát-medencei múltunkat bevallani, bemutatni, hallottainkat tisztességgel elbúcsúztatni, s utána majd a megbékélés kegyelmi állapotát megérni. Talán...

És még valamit. Jóleső érzés, hogy egy két évvel ezelőtt kelt kezdeményezés, a szerb-magyar második világháborús közös történelem megvitatása és az 1944-45. évi tömeggyilkosságok programszerű kutatásának javaslata újabb eredményt nyugtázhat. Nem csak azért, mert a szerzők egyike – a szerb-magyar vegyes bizottság magyar tagozatának aktív és érdemes tagja – többször hangsúlyozta előt-

